

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՓՈԽԱՌՅԱԼ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԼԵԶՎԱՈՃԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ ՆԱՐ-ԴՈՍԻ «ՄԵՐ ԹԱՂԸ» ՊԱՏՄՎԱԾԱՇԱՐՈՒՄ

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

Շիրակի պետական համալսարան, ՀՀ, Գյումրի

Էլ. հասցե՝ gristinenikoghosyan@mail.ru

DOI: 10.24234/scientific.v2i52.384

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածում լեզվական շփումների (կոնտակտային) լեզվաբանության, հանրալեզվաբանության և գեղարվեստական խոսքի ոճաբանության համադրությամբ քննվում է Նար-Դոսի «Մեր թաղը» պատմվածաշարի փոխառյալ բառապաշարը:

Հետազոտության խնդիրը փոխառությունները սոսկ ըստ ծագման ներկայացնելը չէ, այլ դրանց տեքստային վարքագծի բացահայտումը՝ հաշվի առնելով անմիջական կամ միջնորդավորված փոխանցման ուղին, հնչյունական ու ձևաբանական յուրացման աստիճանը, հեղինակային և կերպարային խոսքում բաշխվածությունը, ինչպես նաև իմաստագործառական բեռնվածությունը: Ուսումնասիրության ընթացքում կիրառվել են նկարագրական, համատեքստային, լեզվաոճական, գործառական-իմաստաբանական և համադրական մեթոդներ: Վերլուծական միավորը ոչ միայն առանձին փոխառյալ բառն է, այլև այն խոսքային միջավայրը, որտեղ տվյալ միավորը ձեռք է բերում սոցիալական, ժամանակային, տարածական կամ գնահատողական հավելիմաստ: Քննությունը ցույց է տվել, որ հին և բարձր աստիճանով յուրացված պարսկական, արաբական ու թուրքական շերտերը հիմնականում գործում են որպես ժողովրդախոսակցական-կենցաղային բառապաշարի բնական բաղադրիչներ, մինչդեռ ռուսերենից, ռուսերենի

միջնորդությամբ և վրացերենից ներթափանցած առավել նշույթավորված միավորները հաճախ հանդես են գալիս որպես քաղաքային կյանքի, վարչական-տնտեսական հարաբերությունների և թիֆլիսյան բազմալեզու միջավայրի հանրալեզվաբանական ցուցիչներ: Հիմնական եզրակացությունն այն է, որ, փոխառությունները կատարում են անվանողական, կերպարակերտող, ժամանակատարածական (քրոնոտոպային), սոցիալական-ցուցիչային և արտահայտչական գործառույթներ:

Քանալի բառեր՝ Նար-Դոս, «Մեր թաղը», փոխառյալ բառապաշար, կոնտակտային լեզվաբանություն, լեզվական յուրացում, կերպարային խոսք, լեզվական կոլորիտ, թիֆլիսյան բազմալեզու միջավայր:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Փոխառությունները հայոց լեզվի բառապաշարի համալրման և զարգացման կարևոր աղբյուրներից են: Դրանք ոչ միայն լրացնում են լեզվի բառային կազմը, այլև արտացոլում են տարբեր ժողովուրդների միջև ձևավորված պատմական, տնտեսական, քաղաքական, մշակութային և կրոնական փոխհարաբերությունները: Հայոց լեզվի պատմական զարգացման բոլոր փուլերում փոխառությունները նպաստել են բառային կազմի համալրմանը՝ ապահովելով նոր հասկացությունների, իրողությունների և առարկաների անվանումը: Որպես կանոն, փոխառվում են այն բառերը, որոնց համար փոխառու լեզվում համարժեքներ չկան կամ առկա համարժեքները լիարժեք չեն արտահայտում դրանց իմաստային բովանդակությունը: Լ. Եզեկյանի բնորոշմամբ՝ բառապաշարի հարստացման հիմնական միջոցներից մեկը այլ լեզուներից կատարվող փոխառություններով բառային կազմի համալրումն է՝ որպես բառապաշարի հարստացման արտալեզվական գործոն (Լ. Եզեկյան, 2003, էջ 149):

Հայերենի փոխառյալ բառապաշարի մեջ առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում իրանական ծագման բառերը, որոնց զգալի մասը հայ մատենագրության միջոցով տարածվել է դեռևս V դարից և աստիճանաբար դարձել գրական լեզվի բաղադրիչ: Ժամանակի ընթացքում դրանցից շատերը լիովին յուրացվել են և այլևս չեն ընկալվում

որպես օտար ծագման բառեր (Լ. Հովհաննիսյան, 1990, էջ 42): Իրանական փոխառությունների համակարգված ուսումնասիրությունն իրականացրել է Հր. Աճառյանը՝ հայերենին անցած բառերը ներկայացնելով այբբենական կարգով և համադրելով դրանք նոր պարսկերենի, պահլավերենի ու զենդերենի համապատասխան ձևերի հետ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև հին պարսկերենի և սանսկրիտի տվյալների հետ (Հր. Աճառյան, 1940, էջ 240): Ա. Սուքիասյանի տվյալներով՝ իրանական լեզուներից կատարված շուրջ 1400 փոխառություններից մոտ 530-ը գրաբարի և միջին հայերենի միջոցով պահպանվել են ժամանակակից հայերենում՝ ընդգրկելով հասարակական կյանքի և գործունեության տարբեր ոլորտներ (Ա. Սուքիասյան, 2008, էջ 199–200):

Նար-Դոսի «Մեր թաղը» պատմվածաշարի բառապաշարում փոխառությունները կարևոր տեղ են զբաղեցնում (Նար-Դոս, 1982): Դրանք ներկայացված են տարբեր ծագում ունեցող բառերով, որոնք արտացոլում են XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի թիֆլիսյան բազմալեզու միջավայրը: Փոխառությունների գործածությունը պայմանավորված է ոչ միայն լեզվական ավանդույթով, այլև հեղինակի գեղարվեստական նպատակադրությամբ, քանի որ դրանք նպաստում են կերպարների խոսքի բնականության, ներկայացվող սոցիալական միջավայրի և ժամանակի ազգային-կենցաղային լեզվական կոլորիտի հավաստի վերարտադրմանը:

«Մեր թաղը» պատմվածաշարի կենցաղի և առօրյայի նկարագրություններում հանդիպող փոխառյալ բառերի զգալի մասը տարածված է ժողովրդախոսակցական լեզվում և հայերենի տարբեր բարբառներում: Այդ բառերի կիրառությունը պայմանավորված է տարբեր լեզվակիր ժողովուրդների հետ պատմական և մշակութային երկարատև շփումներով, որոնց հետևանքով դրանք դարձել են առօրյա խոսքի բնական բաղադրիչներ: Փոխառությունների նպատակային գործածությամբ Նար-Դոսը բնականացնում է կերպարների խոսքը, ստեղծում կենդանի հաղորդակցական միջավայր և ապահովում գեղարվեստական պատկերման հավաստիությունը:

ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Կոնտակտային լեզվաբանության մեջ փոխառությունը դիտարկվում է որպես լեզվական շփման արդյունք, որի ընթացքում փոխառու լեզուն ոչ միայն ներմուծում է օտար միավորը, այլև այն հարմարեցնում է իր հնչյունական, ձևաբանական և իմաստային համակարգերին: Այս մոտեցումը կարևոր է գեղարվեստական տեքստի քննության համար, քանի որ նույն բառը կարող է միաժամանակ ունենալ լեզվապատմական ծագում, անմիջական փոխատու լեզու և կոնկրետ տեքստում դրսևորվող ոճական արժեք: Հետևաբար անհրաժեշտ է տարբերակել հեռավոր սկզբնաղբյուրը, միջնորդ լեզուն և այն հաղորդակցական միջավայրը, որտեղ բառը գործածվում է:

Գեղարվեստական խոսքում փոխառյալ բառը երկշերտ նշան է. այն անվանում է առարկա կամ երևույթ, բայց միաժամանակ մատնանշում է խոսողի սոցիալական պատկանելությունը, կրթական մակարդակը, մասնագիտական միջավայրը, էթնոմշակութային կապերը և խոսքային իրավիճակը: Տարբեր լեզվական շերտերի համատեղ ներկայությունը տեքստում ստեղծում է սոցիալական ձայների փոխազդեցություն և քաղաքային միջավայրի բազմաձայն պատկեր:

Հոդվածի գիտական նորույթը փոխառությունների գործառական համակողմանիացման մեջ է. դրանք քննվում են ոչ միայն ծագումնաբանական խմբերով, այլև ըստ յուրացման աստիճանի, խոսքային շերտի և ոճական գործառույթի: Առաջարկվում է տարբերակել առնվազն հինգ փոխկապակցված գործառույթ՝ անվանողական-առարկայական, կերպարակերտող, հանրալեզվաբանական, քրոնոտոպային և արտահայտչական-գնահատողական:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության առարկան Նար-Դոսի «Մեր թաղը» պատմվածաշարի փոխառյալ բառապաշարի լեզվական կառուցվածքն ու գործառական ներուժն են, իսկ նյութը՝ նշյալ պատմվածաշարում վկայված տարբեր ծագման և տարբեր աստիճանի յուրացված միավորները: Վերլուծության հիմնական միավոր է ընդունվել «բառ-համատեքստ» զույգը, քանի որ մեկուսի բառաձևը միշտ չէ, որ հնարավորություն է տալիս որոշելու դրա իրական ոճական դերը:

Յուրաքանչյուր վկայված միավորի քննության համար կիրառվել են հետևյալ չափանիշները՝ բառաձևը և էջային վկայությունը, ենթադրվող անմիջական փոխատու լեզուն, հնարավոր միջնորդ լեզուն, իմաստային դաշտը, հնչյունական և ձևաբանական յուրացման աստիճանը, հեղինակային կամ կերպարային խոսքում գործածությունը և համատեքստային գործառույթը: Այս չափանիշների համադրումը թույլ է տալիս խուսափել այն պարզեցումից, երբ բառի ծագումն ինքնաբերաբար նույնացվում է նրա ոճական արժեքի հետ:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են նկարագրական, ստուգաբանական-համադրական, համատեքստային, գործառական-իմաստաբանական և լեզվաոճական վերլուծության մեթոդները: Ծագումնաբանական դասակարգման դեպքում սկզբունքորեն տարանջատվել են բառի հեռավոր էթիմոնը և հայերենին փոխանցող անմիջական լեզուն. հատկապես արաբական ծագում ունեցող մի շարք միավորներ հայերենին կարող էին անցնել պարսկերենի, թուրքերենի կամ բարբառային միջնորդության ճանապարհով:

Հետազոտական հիպոթեզն այն է, որ փոխառության ոճական բեռնվածությունը պայմանավորված է ոչ այնքան նրա հեռավոր ծագմամբ, որքան լեզվական յուրացման աստիճանով, խոսքային դիրքով և տվյալ բառի սոցիալական ճանաչելիությամբ: Այս ենթադրությունը ստուգվում է տարբեր ծագման բառաշերտերի համատեքստային համեմատությամբ:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Պատմվածաշարում հանդիպում են ռուսերենից, պարսկերենից, վրացերենից, արաբերենից և թուրքերենից փոխառված բառեր, որոնց մի մասը լիովին յուրացվել է, իսկ մյուս մասը պահպանել է փոխատու լեզվին բնորոշ հնչյունական առանձնահատկությունները:

Պատմվածաշարի նյութը հնարավորություն է տալիս տարբերակելու փոխառությունների գործառական մի քանի տիպ: Անվանողական-առարկայական գործառույթը դրսևորվում է այն դեպքերում, երբ փոխառությունը անվանում է քաղաքային կենցաղի, առևտրի, արհեստի, վարչական կառավարման կամ նյութական մշակույթի հատուկ իրողություն: Կերպարակերտող գործառույթով բառը

անհատականացնում է խոսողի լեզուն և բացահայտում նրա սոցիալական փորձը: Հանրալեզվաբանական-ցուցիչային գործառույթով այն մատնանշում է միջավայրի բազմալեզվությունը, իսկ քրոնոտոպային գործառույթով՝ պատմական ժամանակն ու Թիֆլիսի քաղաքային տարածքը: Արտահայտչական-գնահատողական գործառույթը դրսևորվում է խոսակցական, կոպիտ, հեզնական կամ հուզական երանգավորում ունեցող միավորներում:

Այս գործառույթները մեկուսացված չեն. նույն միավորը կարող է միաժամանակ անվանել իրականություն, սոցիալականորեն բնութագրել խոսողին և ստեղծել ժամանակատարածական կոլորիտ: Ուստի փոխառյալ բառի ոճական արժեքը պետք է որոշել ոչ թե բառարանային ծագմամբ, այլ կոնկրետ խոսքային իրադրության, խոսողի կերպարի և շրջակա բառային համակցությունների ամբողջությամբ:

Յուրացման աստիճանով նյութը պայմանականորեն բաժանվում է երկու շերտի: Առաջինում ընդգրկվում են հայերենի հնչյունական ու ձևաբանական համակարգին խորապես հարմարեցված բառերը, որոնք այլևս չեն ընկալվում որպես օտարաբանություններ: Երկրորդում գտնվում են հնչյունական օտարությունը կամ միջնորդ լեզվի ձևը պահպանած միավորները, որոնք տեքստում առավել ուժեղ նշույթավորվածություն ունեն: Հենց այս հակադրությունն է պայմանավորում հին արևելյան և նոր քաղաքային փոխառությունների տարբեր ոճական ազդեցությունը:

Պատմվածաշարում տարբեր ծագման փոխառությունների շարքում առավել հաճախ հանդիպում են ռուսերենից կամ ռուսերենի միջնորդությամբ հայերեն ներթափանցած բառերը: Դրանք գործածվում են կերպարների խոսքի անհատականացման, քաղաքային լեզվական միջավայրի վերարտադրման և ստեղծագործության լեզվական կոլորիտի ձևավորման նպատակով: Երկարատև գործածության ընթացքում դրանց մի մասը ենթարկվել է հնչյունական փոփոխությունների և ձեռք բերել բարբառային ու ժողովրդախոսակցական երանգավորում:

Այդ բառերի միջոցով հեղինակը անհատականացնում է կերպարների խոսքը՝ ապահովելով դրա բնականությունն ու հաղորդակցական հավաստիությունը:

- Է՛լ **ՆԱՄԱՐԱՐԻՈՒՄ**, Է՛լ **ԿՈՒԱԿՅԻ**, Է՛լ **ԱՊՈԶԼԻՆԻ**, - օրեր կքաշի, համ էլ անմեղ տեղը ծախսեր կգնա (էջ 12):

Չորրորդ օրը **ԹԵԼԵԺԿԵՆ** քաղքից եկավ, որ մեր ուխտավորներին տուն տանի (էջ 12):

- Սև գրողը տեսնի **ԱՊՈԼԻՑԻ** երեսը, նրանց **ՉԱՎԹՐԻ** գլուխը ով ունի (էջ 4):

- Անցկացրած տարին **ՂՈԽԱՊՈՐՆԵՐԻ** հետևից ընկանք, չգնացինք Թելեթ ու հըմի տեսնում ես... (էջ 9):

Գոնե ապառիկ տային մի կես թունգի գինի կամ **ՎՐԻԳԱՎԿԱ** արաղ... (էջ 33):

- Իմ օրումս ըսենց **ԱՓԱՉՔԱՐԱ** տեսած չեմ, կասես էս **ՆՂՄՈՒՄԻՆ** էլ կանգնած ա աչքիս առաջը ձիուն նստած, թուրը հանած (էջ 5):

...Գնում էին ամբողջ օրով կամավոր աղախնի դեր կատարելու- **ՍԱՄԱՎԱՐ** սրբելու, կերակրի կաթսաներ մոխրելու... (էջ 44):

- Ա՛յ, ուստա Դավիթ, տասը **ՄԱՆԵԹ** հինգ շալի նիսիա ապառիկ կա վրեդ, բե տու... (էջ 30):

Բերված օրինակները վկայում են, որ ռուսերենից կամ ռուսերենի միջնորդությամբ հայերեն ներթափանցած փոխառությունները պատմվածաշարում կատարում են ոչ միայն անվանողական, այլև լեզվաոճական գործառույթներ: Դրանք նպաստում են կերպարների խոսքի անհատականացման, քաղաքային լեզվական միջավայրի վերարտադրմանը և ժամանակի լեզվական կոլորիտի հավաստի ներկայացմանը:

Ռուսերենից կամ ռուսերենի միջնորդությամբ ներթափանցած բառերը կենտրոնանում են մի քանի իմաստային դաշտերում: **ՆԱՄԱՐԱՐԻՈՒՄ**, **ԿՈՒԱԿՅԻ**, **ԱՊՈԶԼԻՆԻ**, **ԱՊՈԼԻՑԻ**, **ԱՊՐԻՍՏԱՎ**, **ՎԵՔՍԻԼ** միավորները ներկայացնում են վարչաիրավական և առևտրատնտեսական հարաբերությունների ոլորտը, **ԹԵԼԵԺԿԵ**, **ՖՈՒՐԳՈՆ**, **ԱՊՈՎԱԼ** բառերը՝ քաղաքային նյութական միջավայրը, իսկ **ՎՐԻԳԱՎԿԱ**, **ՄԱՆԵԹ**, **ՍԱՄԱՎԱՐ** ձևերը՝ դրամական ու կենցաղային առօրյան: Այդպիսի խմբավորումը ցույց է տալիս, որ ռուսական շերտը պատահական բառացանկ չէ, այլ XIX դարի վերջի քաղաքային կառավարման, առևտրի և կենսակերպի լեզվական քարտեզ:

Ռուսերենից կամ ռուսերենի միջնորդությամբ հայերեն ներթափանցած որոշ փոխառություններ պահպանել են փոխատու լեզվին բնորոշ հնչյունական առանձնահատկությունները:

- **Վեքսիլ** նրա հմար եմ ասում, որ տան գրավը **դալմադալ** բան ա (էջ 12):

Այնուհետև մորթած մսերը **ֆուրգոնի** մեջ ածած, ինքն էլ վրեն բազմած՝ բերում հանձնում էր տերերին (էջ 56):

... **Պրիստավը** իր սեփական ձեռքով արունվիկ էր արել նրա քիթն ու պռունկը (էջ 65):

... Պապահել էր մի օր, գեթ մի հափիկ օր, որ բանի ժամանակ ձեռաց չվազեր մոտակա **պադվալը**... (էջ 33):

... Հոպոպի միևնույն հայիոյանքը զանազան **վարիանտներով** ուղղված էր միայն իր հետևից կանչող կնոջ հասցեին (էջ 65):

Կարողանում էր ... ծախել եվրոպացի **տուրիստների** վրա շատ լավ գներով (էջ 66):

Բերված օրինակները վկայում են, որ փոխատու լեզվին բնորոշ հնչյունական առանձնահատկությունների պահպանումը նպաստում է կերպարների խոսքի բնականության, ինչպես նաև ներկայացվող ժամանակի լեզվական միջավայրի հավաստի վերարտադրմանը:

Հնչյունական փոփոխություններին զուգընթաց ակնհայտ է նաև ձևաբանական յուրացումը. փոխառյալ հիմքերը ստանում են հայերենի հոգնակի, հոլովական և որոշյալության ձևույթներ՝ *դոխտուր*-ների, *թելեժկե*-ն, *լափչի*-ներ, *չուստ*-երը: Այս փաստը վկայում է, որ նույնիսկ արտասանական օտարությունը պահպանած միավորները նախադասության կառուցվածքում լիարժեքորեն ենթարկվում են հայերենի քերականական կանոններին: Հետևաբար «օտար» և «յուրացված» հատկանիշները բացարձակ հակադրություն չեն, այլ փոխառության տարբեր մակարդակների հարաբերակցություն:

Առանձին դեպքերում անհրաժեշտ է տարբերակել ռուսական ծագումը և ռուսերենի միջնորդությունը: *Վարիանտ*, *տուրիստ*, *ֆուրգոն* և նման միջազգային

բառերը ստուգաբանորեն կարող են ունենալ այլ սկզբնաղբյուր, սակայն թիֆլիսյան հայ խոսքում դրանց անմիջական տարածման ուղին և հնչյունական ձևը կապվում են ռուսերենի հետ: Այս տարբերակումը բարձրացնում է ծագումնաբանական դասակարգման ճշգրտությունը:

Թիֆլիսյան քաղաքային միջավայրը պատկերող պատմվածքներում հանդիպում են նաև վրացերենից փոխառված բառեր, որոնց գործածությունը պայմանավորված է քաղաքի բազմազգ և բազմալեզու բնույթով: Այդ բառերը նպաստում են թիֆլիսյան լեզվական կոլորիտի ձևավորմանը և կերպարների խոսքի բնականության ապահովմանը: Հատկանշական է, որ վրացերեն փոխառությունները հիմնականում վերաբերում են տեղական կենցաղին և առօրյա իրողություններին, ինչը պայմանավորված է Թիֆլիսի քաղաքային միջավայրի առանձնահատկություններով: Պատմվածաշարում գործածվում են Թիֆլիսի խոսակցական միջավայրին բնորոշ մի շարք վրացերեն փոխառություններ, ինչպես՝ **շոթի** (ավանդական վրացական հաց) (էջ 62), **թո՛ւթա**, **թո՛ւթա**, **ախառի թո՛ւթա** (Թո՛ւթ, թո՛ւթ, թարմ թո՛ւթ) (էջ 16), **տիսիլ** (կաղին) (էջ 35), **լախտի** (մտրակ) (էջ 26), **թոկի** (պարան) (էջ 7), **խելադան** (կուժ, սափոր) (էջ 39): Վրացերեն փոխառությունների գործածությունը նպաստում է Թիֆլիսի բազմալեզու քաղաքային միջավայրի լեզվական ինքնատիպության վերարտադրմանը և կերպարների խոսքի բնականության ապահովմանը:

Վրացերեն շերտի գործառական առանձնահատկությունը տեղայնությունն է: **Շոթի**, **թո՛ւթա**, **տիսիլ**, **լախտի**, **թոկի** միավորները կապված են սննդի, փողոցային առևտրի և տեղական կենցաղի հետ, ուստի դրանք ոչ միայն անվանում են առարկաներ, այլև վերականգնում են քաղաքի լսողական ու տեսողական միջավայրը: Հատկապես փողոցային կանչի կրկնությունը խոսքին հաղորդում է ակուստիկ կենդանություն և ստեղծում հրապարակային հաղորդակցության անմիջականություն:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում զգալի տեղ են զբաղեցնում պարսկերեն, արաբերեն և թուրքերեն փոխառությունները, որոնք երկարատև գործածության ընթացքում հնչյունական, քերականական և իմաստային յուրացման են ենթարկվել և ընկալվում են որպես համապատասխան բարբառների բնական բաղադրիչներ: Նման փոխառությունների լայն կիրառություն է նկատվում նաև Նար-Դոսի «Մեր թաղը»

պատմվածաշարում, որտեղ դրանք գործածվում են ինչպես հեղինակային խոսքում, այնպես էլ կերպարների լեզվում:

Պարսկերեն փոխառությունների շարքին են պատկանում՝ **թաժա** (թարմ) (էջ 6), **թախար** (գահավորակ, բազմոց) (էջ 19), **փեշակ** (արհեստ) (էջ 30), **խալիչի** (գորգ) (էջ 56), **չուսար** (տափակ անվիզ ոտնամանի մի տեսակ) (էջ 3), **ջադուբազ** (կախարդ) (էջ 30), **միտկալի** (բամբակե նուրբ կտավ) (էջ 39), **քուրք** (մուշտակ) (էջ 56) և այլ բառեր:

Այս բառերը հիմնականում վերաբերում են կենցաղային առարկաների, արհեստների և առօրյա կյանքի իրողությունների անվանումներին՝ նպաստելով պատմվածաշարում քաղաքային կենցաղային միջավայրի լեզվական առանձնահատկությունների արտահայտմանը:

Պարսկական շերտի բառերը հիմնականում խորապես յուրացված են և իրենց ծագմամբ չեն ստեղծում ակնհայտ օտարության տպավորություն: Նրանց ոճական արժեքը բխում է ժողովրդախոսակցական տարածվածությունից և կենցաղային իմաստաբանությունից. **թաժա**, **թախար**, **փեշակ**, **խալիչի** բառերը տեքստը կապում են նյութական մշակույթի, արհեստի և առօրյա հարաբերությունների հետ: Այս դեպքում փոխառությունը գործում է որպես պատմականորեն բնականացած բառաշերտ, ոչ թե որպես պատահական օտարաբանություն:

Արաբերեն ծագում ունեն՝ **ղասաբ** (մսագործ) (էջ 56), **թամաշաչի** (թամաշա՝ տեսարան) (էջ 23), **խաբար** (լուր) (էջ 28), **խալխ** (ժողովուրդ) (էջ 30), **արաղ** (օղի) (էջ 33), **հախ** (վարձ, արժանիք) (էջ 56), **վախար** (ժամանակ) (էջ 20), **բազազ** (կտավավաճառ) (էջ 12), **բախկալ** (նպարավաճառ) (էջ 12) և այլ բառեր:

Արաբերեն ծագման փոխառությունները կազմում են հասարակական կյանքի, առևտրի, մասնագիտությունների և առօրյա հաղորդակցության ոլորտներին վերաբերող բառաշերտ, որոնք պատմվածաշարում նպաստում են ժամանակի սոցիալ-մշակութային միջավայրի լեզվական առանձնահատկությունների վերարտադրմանը:

Արաբական ծագման միավորների դեպքում հատկապես կարևոր է միջնորդության խնդիրը: **Ղասաբ**, **խաբար**, **հեքիմ**, **բազազ**, **բախկալ** և այլ բառեր կարող են հայերենում ամրացած լինել պարսկերեն կամ թուրքերեն շփումների

միջոցով, հետևաբար դրանց դասակարգումը պետք է հիմնվի ոչ միայն հեռավոր էթիմոնի /սկզբնաձևի/, այլև անմիջական փոխատու լեզվի բառարանային ստուգման վրա: Գործառական առումով այս բառաշերտը ձևավորում է առևտրի, մասնագիտությունների, սոցիալական հարաբերությունների և առօրյա հաղորդակցության բառային ցանց:

Թուրքերեն փոխառություններից են՝ **փիս** (վաթ) (էջ 53), **մուշտի** (բռունցք) (էջ 47), **ուստա** (վարպետ) (էջ 11), **լափչիներ** (կիսակոշիկ) (էջ 45), **չիբուխ** (երկար ծխամորճ) (էջ 28), **չիբգիր** (գրպանահատ) (էջ 48), **քուրսին** (նստարան) (էջ 56) և այլն:

Թուրքական փոխառությունները հիմնականում բնորոշ են ժողովրդախոսակցական խոսքին և կերպարների լեզվին՝ նպաստելով խոսքի բնականության, ազգային-կենցաղային միջավայրի և կերպարային լեզվաոճական ինքնատիպության արտահայտմանը:

Թուրքական շերտում գերակշռում են խոսակցական և առարկայական կոնկրետություն ունեցող միավորները՝ հագուստի, կենցաղային սպասքի, զբաղմունքի, ֆիզիկական գործողության և գնահատականի անվանումներով: **Փիս**, **մուշտի**, **ուստա**, **լափչի**, **չիբուխ** բառերը կերպարների խոսքին հաղորդում են անմիջականություն և սոցիալական տեղայնություն: Միաժամանակ հայերեն ձևույթների միացումը ցույց է տալիս դրանց քերականական յուրացումը, իսկ խոսակցական հնչերանգը՝ ոճական ակտիվությունը:

Պարսկերեն, արաբերեն և թուրքերեն փոխառությունների համատեղ գործածությունը պատմվածաշարում արտացոլում է հայերենի պատմական լեզվական շփումները և վկայում է բառապաշարի բազմաշերտության մասին: Այս լեզվախմբերի փոխառությունները նպաստում են ներկայացվող ժամանակաշրջանի լեզվական ու ազգային-կենցաղային կոլորիտի, ինչպես նաև սոցիալ-մշակութային միջավայրի հավաստի վերարտադրմանը: Դրանք կատարում են ոչ միայն անվանողական, այլև արտահայտչական և լեզվաոճական գործառույթներ՝ ապահովելով կերպարների խոսքի բնականությունը և գեղարվեստական պատկերման հավաստիությունը:

Համադրական քննությունը ցույց է տալիս, որ փոխառության գործառական ծանրությունը ուղիղ համեմատական չէ նրա լեզվական «օտարությանը»: Հին և լիովին

յուրացված բառերը կարող են ուժեղ կենցաղային և սոցիալական կոլորիտ ստեղծել, իսկ նոր ու նշույթավորված միավորները՝ առավել հստակ մատնանշել վարչական համակարգը, քաղաքային նորությունը կամ բազմալեզու շփումը: Ոճական արժեքը ձևավորվում է ծագման, յուրացման, խոսքային դիրքի և իմաստային դաշտի փոխազդեցությամբ:

Փոխառությունների գործածությունը Նար-Դոսի խոսքարվեստում պայմանավորված է ոչ միայն լեզվական ավանդույթով, այլև հեղինակի գեղարվեստական նպատակադրությամբ: Ստեղծագործության լեզվական համակարգում դրանք կատարում են բազմաբնույթ գործառույթներ՝ անհատականացնելով կերպարների խոսքը, բացահայտելով սոցիալական ու ազգային-մշակութային միջավայրը և ձևավորելով պատմվածաշարի լեզվական կոլորիտը: Պարսկերեն, արաբերեն, թուրքերեն, ռուսերեն և վրացերեն փոխառությունների համատեղ գործածությունը վկայում է XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի թիֆլիսյան քաղաքային խոսքի բազմալեզու բնույթի մասին՝ ապահովելով ներկայացվող իրականության լեզվական հավաստիությունը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Քննությունը ցույց տվեց, որ Նար-Դոսի «Մեր թաղը» պատմվածաշարի փոխառյալ բառապաշարը կառուցված է պատմականորեն տարբեր շերտերից: Հին պարսկական, արաբական և թուրքական միավորները մեծ մասամբ ներառված են հայերենի ժողովրդախոսակցական համակարգում, իսկ ռուսերենից, ռուսերենի միջնորդությամբ և վրացերենից ներթափանցած մի շարք ձևեր պահպանում են ավելի բարձր նշույթավորվածություն: Այս շերտային տարբերությունը պայմանավորում է դրանց ոչ նույնական ոճական վարքագիծը:

Փոխառությունները տեքստում իրականացնում են փոխկապակցված անվանողական-առարկայական, կերպարակերտող, հանրալեզվաբանական-ցուցիչային, քրոնոտոպային և արտահայտչական-գնահատողական գործառույթներ: Դրանց միջոցով Նար-Դոսը ոչ միայն անվանում է քաղաքային կյանքի իրողությունները, այլև տարբերակում է սոցիալական ձայները, ստեղծում Թիֆլիսի

բազմալեզու միջավայրի ակուստիկ ու մշակութային պատկերը և բարձրացնում կերպարների խոսքի հաղորդակցական հավաստիությունը:

Հետևաբար փոխառյալ բառապաշարը պատմվածաշարում պետք է գնահատել որպես խոսքարվեստի կառուցվածքային միջոց, որի արժեքը որոշվում է ծագման, յուրացման աստիճանի, իմաստային դաշտի և խոսքային դիրքի համադրությամբ: Հետագա ամբողջական քարտագրումն ու քանակական հաշվարկը կարող են ճշգրտել առանձին լեզվաշերտերի հաճախականությունը, սակայն որակական քննությունն արդեն իսկ վկայում է, որ Նար-Դոսի լեզվական ռեալիզմի կարևոր աղբյուրներից մեկը հենց տարբեր լեզվական շերտերի նպատակային համադրումն է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

- Աղայան Է. Բ.** (1976). *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*. «Հայաստան» հրատարակչություն.
- Աճառյան Հ.** (1940). *Հայոց լեզվի պատմություն* (Մաս Ա).
- Աճառյան Հ.** (1971). *Հայերեն արմատական բառարան* (Հ. 1, Ա-Դ). Երևանի համալսարանի հրատարակչություն.
- Եզեկյան Լ.** (2003). *Հայոց լեզվի ոճագիտություն*.
- Հովհաննիսյան Լ.** (1990). *Հայերենի իրանական փոխառությունները*.
- Մալխասեանց Ս.** (1944–1945). *Հայերէն բացատրական բառարան* (Հ. 1–4). Պետհրատ.
- Նար-Դոս** (1982). *Մեր թաղը*.
- Սուքիասյան Ա. (2008).** *Ժամանակակից հայոց լեզու*.

REFERENCE LIST

- Agayan, E. B.** (1976). *Tolkovyj slovar' sovremennogo armyanskogo yazyka (Armenian Etymological Dictionary)*. Izdatel'stvo «Ajastan».
- Acharyan, G.** (1940). *Istoriya armyanskogo yazyka (History of the Armenian Language)*. (CHast' A).
- Acharyan, G.** (1971). *Etimologicheskij kornevoj slovar' armyanskogo yazyka (Explanatory Dictionary of Modern Armenian)*. (T. 1, A–D). Izdatel'stvo Erevanskogo universiteta.
- Ezekyan, L.** (2003). *Stilistika armyanskogo yazyka (Stylistics of the Armenian Language)*.
- Oganesyan, L.** (1990). *Iranskie zaimstvovaniya v armyanskom yazyke (Iranian*

Loanwords in the Armenian Language).

Malhasyanc, S. (1944–1945). Tolkovyj slovar' armyanskogo yazyka (*Explanatory Dictionary of the Armenian Language*). (Tt. 1–4). Petrat.

Nar-Dos. (1982). Nash kvartal (*Our Neighborhood*).

Sukiasyan, A. (2008). Sovremennyj armyanskij yazyk (*Modern Armenian Language*).

РЕЗЮМЕ

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЗАИМСТВОВАННОЙ ЛЕКСИКИ В ЦИКЛЕ РАССКАЗОВ НАР-ДОСА «НАШ КВАРТАЛ»

Кристине Никогосян

В настоящей статье заимствованная лексика цикла рассказов Нар-Доса «Наш квартал» исследуется на основе сочетания методов контактной лингвистики, социолингвистики и стилистики художественной речи.

Цель исследования заключается не только в классификации заимствований по их происхождению, но и в выявлении особенностей их текстового функционирования с учётом путей непосредственного или опосредованного заимствования, степени их фонетической и морфологической ассимиляции, распределения в авторской речи и речи персонажей, а также их семантико-функциональной нагрузки. В исследовании применяются описательный, контекстуальный, лингвостилистический, функционально-семантический и сопоставительный методы. Единицей анализа выступает не только отдельное заимствованное слово, но и речевой контекст, в котором данная единица приобретает дополнительные социальные, временные, пространственные и оценочные значения.

Проведённый анализ показал, что давние и в высокой степени ассимилированные пласты персидских, арабских и тюркских заимствований преимущественно функционируют как естественные компоненты народно-разговорной и бытовой лексики, тогда как более маркированные единицы, заимствованные из русского языка, через посредство русского языка и из грузинского языка, нередко выступают в качестве социолингвистических маркеров городской жизни, административно-экономических отношений и многоязычной среды Тифлиса. Основной вывод заключается в том, что, заимствования выполняют номинативную, характерологическую, хронотопическую, социально-индикативную и экспрессивную функции.

Ключевые слова: Нар-Дос, «Наш квартал», заимствованная лексика, контактная лингвистика, языковая ассимиляция, речь персонажей, языковой колорит, многоязычная среда Тифлиса.

SUMMARY

THE STYLISTIC FUNCTIONS OF THE LOANWORD LEXICON IN NAR-DOS'S SHORT STORY CYCLE "OUR NEIGHBORHOOD"

Kristine Nikoghosyan

This article examines the loanword lexicon in Nar-Dos's short story cycle *Our Neighborhood* through an integrated approach combining contact linguistics, sociolinguistics, and the stylistics of literary discourse. The aim of the article is not merely to classify loanwords according to their origin but to explore their behavior in the text by taking into account the pathways of direct or mediated borrowing, the degree of their phonological and morphological assimilation, their distribution between the narrator's discourse and the characters' speech, as well as their functional-semantic load.

During the research descriptive, contextual, stylistic, functional-semantic, and comparative methods are employed. The unit of analysis is not limited to individual loanwords but also includes the textual contexts in which they acquire additional social, temporal, spatial, or evaluative meanings. The analysis demonstrates that the older and more thoroughly assimilated Persian, Arabic, and Turkish strata function primarily as natural components of the vernacular lexicon, whereas the more strongly marked lexical items borrowed from Russian, through Russian, or from Georgian frequently serve as sociolinguistic indicators of urban life, administrative and economic relations, and the multilingual environment of Tiflis. The main conclusion is that loanwords perform nominative, characterizing, chronotopic, social-indexical, and expressive functions within the literary text.

Keywords: Nar-Dos, *Our Neighborhood*, loanword lexicon, contact linguistics, linguistic assimilation, character speech, linguistic color, multilingual environment of Tiflis.

Հոդվածը ստացվել է՝ 08.06.2026

Հոդվածն ուղարկվել է գրախոսման՝ 10.06.2026

Հոդվածը երաշխավորվել է տպագրության՝ 25.07.2026